

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies

e-ISSN: 2791-6871 OKAD, December 2021, 1 (2): 133-159

Osmanlı Kadın Yazarların Kaleminden Kadının Çalışması: Söylemler, Talepler

Working Life of Women from the Pens of Ottoman
Women Writers: Discourses, Demands

Aslıhan GÜÇLÜ¹, Doç. Dr. Yasemin YÜCE²

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Kadın ve Aile Araştırmaları Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Mezunlu
• asliguclu-1969@hotmail.com • ORCID > 0000-0001-9570-6417

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
• yyuce@omu.edu.tr • ORCID > 0000-0001-8837-9075

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Derleme / Review

Geliş Tarihi / Received: 19 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 20 Kasım / November 2021

Yıl / Year: 2021 | Cilt – Volume: 1 | Sayı – Issue: 2 | Sayfa / Pages: 133-159

Atıf/Cite as: Güçlü, A. ve Yüce, Y. "Osmanlı Kadın Yazarların Kaleminden Kadının Çalışması: Söylemler, Talepler - Working Life of Women from the Pens of Ottoman Women Writers: Discourses, Demands", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi - Ondokuz Mayıs University Journal of Women's and Family Studies*, 1(2), Aralık 2021: 133-159.

OSMANLI KADIN YAZARLARIN KALEMİNDEN KADININ ÇALIŞMASI: SÖYLEMLER, TALEPLER

ÖZ:

Osmanlı Devleti'nde var olan toplumsal cinsiyet normları ve ataerkil yapı, kadının iş hayatına katılımı dahil pek çok haktan mahrum bırakılmasına sebep olmuştur. Bu iki kavram doğrultusunda kadın ve erkeğe farklı roller biçilmiştir. Bu bağlamda erkek ev dışında, kadın ise ev içinde konumlandırılırken kadının kamusal alanda görünürlüğüne ket vurulmuştur. Bu gidişat, Tanzimat'ın ilanıyla başlayan Osmanlı kadın hareketi ile bir değişim sürecine girmiştir. Bilhassa II. Meşrutiyet'in ilanıyla büyük ölçüde hissedilen özgürlük ortamı, Osmanlı kadın gazete ve dergilerinin sayıca artmasına vesile olmuştur. Bilinç düzeyi bakımından kendilerinden önceki nesle oranla daha iyi bir seviyede olan bu dönemin kadınları, çalışma hakkı talebini daha ısrarlı bir şekilde dile getirmişlerdir. O dönem kadınının düşüncesini ve hissiyatını anlamanın en güvenilir yolu ise Tanzimat'la birlikte yayınlanmaya başlanan kadın gazete ve dergilerindeki Osmanlı kadınının lideri konumundaki kadın yazarların yazıdır.

Bu çalışmada Nezihe Muhiddin, Emine Semiye, Halide Edip, Fatma Aliye, Ulviye Mevlan, Sabiha Sertel ve Şükûfe Nihal'in yazıları tetkik edilmiştir. Böylece Osmanlı kadın hareketinin bayraktarlığını üstlenmiş, söz konusu yazarların kaleme aldıkları makalelerini kıyaslayarak "kadının çalışması" meselesi üzerine düşüncelerinin analiz edilmesi ve arzu ettikleri "kadın tasavvuru"nun ne olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır. Yazarların, kadının iş hayatının dışında kalmasının nedenini patriarkal düzene bağladıkları ve bu durumu makalelerinde eleştirdikleri gözlemlenmiştir. Analiz edilen yazılarda ileri sürülen fikir ve söylemler aslında benzerlik arz etmesine rağmen yazarların; "eşinin hayat yükünü paylaşarak iyi zevce olmak", "ailenin saadet ve refahını temin etmek", "mecbur kalmak", "ülkenin kalkınmasına hizmet etmek" ve "özgürleşmek" gibi argümanlar üzerinden bir yorumlamaya gittikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadının çalışması, kadın yazarlar, kadın dergileri, kadın hareketi.

WORKING LIFE OF WOMEN FROM THE PENS OF OTTOMAN WOMEN WRITERS: DISCOURSES, DEMANDS

ABSTRACT:

The gender norms and patriarchal structure existing in the Ottoman Empire caused women to be deprived of many rights, including their participation in business life. In line with these two concepts, different roles have been assigned to men and women. In this context, while the man is positioned outside the home, and the woman is positioned inside the home, the visibility of women in the public sphere is inhibited. This situation entered a period of change with the Ottoman women's movement, which started with the proclamation of the Tanzimat. The atmosphere of freedom, which was felt to a great extent, especially with the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, contributed to the increase in the number of Ottoman women's newspapers and magazines. The women of this period, who were at a better level in terms of their level of consciousness compared to the previous generation, expressed their demand for the right to work more insistently. The most reliable way to understand the thoughts and feelings of women of that period is the writings of women writers, who were the leaders of Ottoman women, in the women's newspapers and magazines that started to be published with the Tanzimat.

In this study, the writings of Nezihe Muhiddin, Emine Semiye, Halide Edip, Fatma Aliye, Ulviye Mevlan, Sabiha Sertel and Şükûfe Nihal were examined. Thus, it was aimed to analyze the thoughts of the authors on the issue of "women's work" by comparing the articles written by these authors and to understand what the "imagination of women" they desired was. It has been observed that the authors attribute the reason why women are excluded from business life to the patriarchal order and criticize this situation in their articles. Although the ideas and discourses put forward in the analyzed articles are actually similar, it has been determined that the authors have made an interpretation based on arguments such as "being a good wife by sharing the life burden of her husband", "to ensure the happiness and welfare of the family", "to have to", "to serve the development of the country" and "to be free".

Keywords: *Women's work, women writers, women's magazines, women's movement.*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti örfi ve şer'î kukuk ile idâre edilmekte olup kadının konumu ve rolü genellikle ev içiyle sınırlandırılmıştır. Bu cinsiyetçi tutum, uzun yıllar değişime uğramayarak korunmuş ve toplumsal belleğe kodlanmıştır. Patriarkal zihniyetin şekillendirdiği bu düşünce sebebiyle kadının statüsü, erkekten aşağıda olmuş ve başta eğitim, çalışma olmak üzere birçok haktan yoksun bırakılmıştır (Ortaylı, 2009). Ancak 19. yüzyıl ile birlikte özellikle Batı'da sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda baş gösteren bir değişim ve gelişim sürecine girilmiştir. Her ne kadar geleneksel ve içe kapalı bir toplum yapısına sahip olsa da Osmanlı dahil tüm dünyayı etkisi altına alan bu süreçte, Osmanlı kadın yazarlar da tepkisiz kalmamış, eyleme geçmiştir (Çakır, 1996: 22). Meşrutiyet döneminde zirve yapacak Osmanlı kadın hareketine liderlik yapan bu kadınlar; genellikle kentli, aristokrat ailelerde yetişmiş, orta sınıf, eğitilmiş olma gibi birtakım üstün vasıfları haiz olmalarıyla dikkat çekmiştir (Çakır, 1996: 22-24). Söz konusu eğitilmiş kadınlar, içinde buldukları özgürlük ortamını fırsat bilerek sosyal hayatta söz sahibi olmaya başlamışlardır. Dönemin gazete ve dergilerinde kadınların sorunlarını köşelerine taşımak ve kadınları şuurlandırmak amacıyla arkalarına basının desteğini almayı ihmal etmemişlerdir (Demirdirek, 2011: 98; Çakır, 1996: 22). Osmanlı kadınının sesini duyurmasına yardımcı olacak en mühim araçların başında gelen ve sayıları kırkın üzerinde olan süreli yayımlar, tüm ülkelerde olduğu gibi Osmanlı kadınının da sesini duyurmasına yardımcı olmuştur. Şöyle ki bu basın sayesinde kadın yazarlar; Batı'daki hemcinsleri gibi haklarını aramak, kadim güçlü Türk kadın hüviyetini yeniden kazandırmak ve toplumsal yaşamda kendisine yer edinmiş seçkin bir kadın profili inşa etmek gayesiyle sitem ve isteklerini dillendirdikleri yazılar kaleme almıştır (Demirdirek, 2011; Şahin, 2018: 88).

Kadın yazarların özverili çalışmaları sayesinde Osmanlı kadını^[1], kamusal alanda kendine yer edinmeye başlamıştır. Bilhassa eğitim hakkının kazanılması sayesinde başta ebelik ve öğretmenlik olmak üzere çeşitli iş kollarında kadınlara istihdam yolu açılmıştır (Kurnaz, 1991: 18). Bunun yanı sıra muharebe senelerinde erkek nüfus cephelere sevk edildiği için muazzam bir işçi açığı doğmuştur. Bu açığın giderilmesi için onlardan boşta kalan iş yerlerine kadınlar ikame edilmiştir. Netice olarak geleneksel, ataerkil toplum yapısında esaslı bir sarsılma vuku bulmuştur (Toprak, 1992: 234). Kısaca Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı, dikkat çekecek boyutta kadınların erkeklerin işlerini üstlenmelerine ve kamusal alan-

[1] Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce ve kuruluşun ilk döneminde, kadının toplumsal konumu belirlenirken "Türk kadını" kavramının kullanıldığı görülmüştür. Çünkü toplumun bel kemiğini oluşturan temel unsur Türkler'dir. Ancak Fatih Sultan Mehmet Han devrinden itibaren Osmanlı'nın, topraklarını genişleterek devletten imparatorluğa geçmesinin akabinde toplum yapısı doğal olarak büyük bir değişime uğramıştır. Neticede birçok değişik etnik kökeni içinde barındıran kozmopolit bir toplumsal yapıya evrilmiş ve devletin bireylerinden olan kadın artık "Osmanlı kadını" olarak tanımlanmaya başlamıştır (Dulum, 2006).

da boy göstermelerine vesile olmuştur. Vatanın muharebeler sonucu karşılaştığı olumsuzluklardan birisi de Osmanlı uyruğu bir çok ırkın devlete karşı ayaklanması olmuştur. Art arda ülke topraklarının kaybedilmesi, Türk milliyetçiliğinin ve yanı sıra Türk feminizminin doğuşuna kapı aralamıştır. Berktaş'a göre, Erken Cumhuriyet dönemi kadın hareketinin benzer nitelikler taşımasının sebebini, Türk milliyetçiliğinde aramak gerekir. Lâkin milliyetçi ideolojinin kadın hareketi bağlamında bazı olumsuz tesirleri gözlenmiştir ki bunlardan biri de kadınların hür kadın kimliği oluşturma çabalarını göz ardı etmek, gizlemektir (Berktaş, 2004: 15, 19). Diğer taraftan kadınların lehine olacak düzenlemelerin icra edildiğini söylemek mümkündür. En radikal düzenlemeler, 1920-1930'lu yıllarda yapılmıştır ki buna rağmen dönemin Kemalist rejiminin devrimci özelliğe sahip olduğu söylenemez. Zira atılan her bir adım, yapılan her bir çalışma kadının konumunu iyileştirmek, düzeltmek için değil vatanın terakkisi içindir (Lapidus, 2010: 85-86). Kemalist kadro ile gelenekçilerin zihinlerinde düşledikleri kadın tasavvuru neredeyse aynıdır: fedakâr, çalışkan, sadık, vatani ve milletine kendini adanmış bir Türk kadını (Berktaş, 2004: 19). Lâkin bununla birlikte kadın, kamusal alanda çalışmalı ancak ailesi önce gelmeli; ev işlerini, annelik ve zevcelik vazifelerini yerine getirmelidir. Kadın yazarların da benzer bir algı içinde oldukları görülmektedir (Sancar, 2014: 192). Kadınların bilinçli, hür bir hareket sergileyememelerinin en önemli nedeni, içselleştirdikleri patriarkal görüşten kopamamalarıdır. Onlar kendilerine kabul ettirilmiş toplumsal cinsiyet rol ve modellerini gerçekten sorgulayamamış ve problemin menşesine vakıf olamadıkları için kesin çözüm üretememiştir. Mevcut toplumsal cinsiyet normlarının Türkiye Cumhuriyeti'nde de varlığını devam ettirmesi, kadın hareketi açısından olumsuz olmuş, gerçek bir kadın-erkek eşitliği ortaya konamamıştır (Berktaş, 2004: 20; Durakbaşı, 1989: 37).

Diğer taraftan yaygın bir algı olarak üretkenlik, sadece kamusal alanda mesela İstanbul'un devlet dairelerinde çalışmakla özdeşleştirilmiştir. Bu yanlış düşünceye göre Osmanlı kadını, gerçek anlamda çalışmamakta ve iktisadi bir fayda sağlamamaktadır. Oysa ki Osmanlı, ekonomik bağlamda, teknolojik aletlerden yoksun ve insan gücüne dayalı bir tarım toplumdur. Toprağı ekip biçme işi, bütün aileye ama bilhassa kadına aittir. Bunun yanı sıra evdeki tüm işleri yapmak ve çocuk bakmakla da yükümlü köylü kadını, hem içerde hem de dışarda çalışmış olmakta; üretim zincirinde yerini almaktadır (Çakır, 1996: 261). Şehirdeki kadınlar, köydekilerden daha farklı iktisadi faaliyetler içindedir. Zengin kadınlar, sahip oldukları malları üzerinden kâr elde ederken çalıştırdıkları işçilere de ekmek kapısı olmuşlardır. Şehirlerde kadınlar, genellikle evlerde hizmetçilik işini kolaylıkla bulabilmektedir. Tarım ve hayvancılıkta eğitim şartı aranmaması sebebiyle köylü kadınının işsiz kalması söz konusu değildir. Dolayısıyla kadının köy yaşamına katılımı, şehirdekine kıyasla daha kolay olabilmektedir. Öte yandan köydeki hayat koşulları, şehire nazaran zor ve standart bakımından aşağı olmasına rağmen üretici vasfıyla köylü kadınının, gerek ailedeki ve gerekse toplumdaki konumu daha güçlü ve daha öz-

gürdür (Dingeç, 2010: 14, 20).

Osmanlı Devleti'nde sonu gelmeyen savaşlar, cephelere giden erkekleri çalışma hayatına ara vermek mecburiyetinde bırakmış ve geride bıraktıkları ailelerde geçim sıkıntıları baş göstermiştir. Bu sorun, kadınların hemşirelik, öğretmenlik, fabrika işçiliği, sokak temizliği gibi erkeklerden arda kalan işlerde istihdam edilmesiyle çözüme ulaştırılmıştır (Yaraman, 2001: 98-101). Hatta erkek berberliği yapan kadınlara da rastlanır olmuştur. İstanbul'un Divanyolu, Beyoğlu, Sirkeci semtlerinde erkeklerin saç ve sakalını traş eden kadınlara dair *Sabah Gazetesinde* bir haber neşredilmiş olup "Erkeklerimiz, şimdiden sakallarını kadınların ellerine vermeye başladılar" denilerek lâtife edilmiştir (Toprak, 1992: 231). İstanbul'da Birinci Ordu-yu Hümâyun'a Merbût Birinci Kadın İşçi Taburu'nda, geri hizmette görevlendirilmek üzere kadınlar istihdam edilmiştir. Bu haber, Vakit gazetesi tarafından "kadınlarımız... nihâyet şimdi askerlik hayatına dâhil olmak üzere bulunuyorlar" yorumuyla halka duyurulmuştur (Vakit, 1918: 2).

Fakat kadının çalışma hayatına girmesi, bazı gruplar tarafından hoş karşılanmamıştır. Örneğin Müdâfaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti (1913-1914) âzâlarından Bedra Osman Hanım'ın telefon şirketine memure olarak girme başvurusu kabul edilmemiştir. Bunun üzerine cemiyetin, bu hususu kamuoyuyla paylaşıp müzâkere konusu yapmasıyla ilk kez bir Türk kadını devlet memuru olarak istihdam edilmiştir. Esasında kadınlar, devlet memuriyetlerine öğretmen olarak Tanzimat döneminde başlamıştır. Öğretmenliğe tepki verilmemesine karşın telefon memureliğine verilmesinin sebebini, kadın-erkek bir arada çalışmanın doğuracağı mahremiyetin ihlaliyle açıklamak mümkündür. Aynı şekilde ne tarlada ne de Anadolu'da küçük ölçekli sanayi tesislerinde çalışan kadınlara herhangi bir itiraz vuku bulmaz iken büyük şehirlerde kadın ve erkeğin bir arada çalışmasına izin verilmemiştir (Kurnaz, 1991: 95-96). Tanzimat'la birlikte kadınlara daha fazla eğitim hakkı tanınması, onların kamusal alana çıkmalarını kolaylaştırmış; basın, edebiyat vs. pek çok alanda meslek sahibi olmuşlardır. O dönem kadınına yakıştırılan meslek, öğretmenlik olup Halide Edip (Adivar), Nakiye Hanım (Elgün) de bu mesleği icra edenlerdendir. Zamanla kadınların değişik işlerde ve mesleklerde boy gösterdiğine şahit olunmuştur. Örneğin Naciye Hanım, 1919'da, İstanbul'un Yıldız semtinde "Hanımlar Fotoğrafçısı- Nâciye" levhasıyla kendi fotoğrafçı dükkanında fotoğrafçılık yapmıştır (Yaraman, 2001: 102).

Maddi-manevi bütün dünyayı etkisi altına alan Birinci Dünya Savaşı, erkek nüfusunu azaltmıştır. Bu yüzden ülkede insan gücüne duyulan ihtiyacı karşılamak için erkeklere ayrılmış işlere, kadınların geçirilmesi zarureti hasıl olmuştur. Halihazırda ananevi olarak ailenin geçim sorumluluğunu yüklenen erkeklerin bulunmaması, kadını çalışmak zorunda bırakmıştır (Toprak, 1998: 34-38). Lâkin harbin bitişini müteakiben erkekler, cephelerden dönerek kadınlara devrettikleri ekmek

teknelerinin başına geçmeye başlamıştır. Dolayısıyla Osmanlı kadınları, geçici olarak çalıştıkları işlerden ayrılmak durumunda kalmış, yalnızca Batılı hemcinsleri gibi dokuma sanayindeki yerlerini koruyabilmişlerdir. Bunun sebebini, kadınların işlerine sahip çıkmak için mücadele etmelerinden ziyade dokuma sanayinin kadına özgü işlerden sayılması, düşük aylık verilmesi ve erkeklerin getirisi yüksek diğer işleri talep etmelerine bağlamak yanlış olmayacaktır (Yaraman, 2001: 99). Bununla birlikte II. Meşrutiyet döneminde süregelen savaşlar esnasında Beykoz Deri Fabrikası, İzmit Aba Fabrikası, İstanbul Kibrit Fabrikası, Çorap Fabrikası gibi tesislerde kadın işçi sayısında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Hereke, Karamürsel ve İstanbul'da Eyüp Sultan dokumaları gibi halı dokumacılığında bilhassa kadınlar tercih edilmiştir. İstatiksel olarak 1913'de dokuma sanayiinde %50'ye varan işgücü oranıyla kadın istihdamı dikkat çekmektedir (Caporal 1982: 135-137). Bu bağlamda 1927'de sanayi sayımında şu tespitler de yapılmıştır: 14 yaşından büyük toplam işçi sayısı 124.444 olup kadınlar, %23.73'ü (29.533) oluşturmaktadır. 14 yaşından küçük toplam işçi sayısı 22.684 olup %35.74'ü (8.107) kızdır. Memur statüsünde aynı kurumlarda istihdam edilen toplam 7.817 çalışandan 1.609'u yani %20.58'i kadındır. "Patron/İşveren" konumuyla değerlendirilecek olursa toplam 10.941 patron/işverenin yalnızca 155'i yani %0.14 kadarı kadındır (Makal, 2012: 47). Makal'a göre her ne kadar artan bir şehirleşme sürecine girilmiş ve II. Dünya Savaşı döneminde cephelerde savaşan erkeklerden boşta kalan işlere kadınlar yerleştirilmiş olsa da çalışan kadın sayısında artış az olmuştur. Bu durum, 1936'da yürürlüğe sokulan İş Kanunu ile de pek değişmemiştir. Meselâ 1947 yılında toplam işçi sayısı 289.147 iken çalışan kadın sayısı %17.6 oranıyla 50.851'dir. 1950 yılına gelindiğinde sayı 65.123'e ve 1960'da ise 89.400'e ulaşmıştır. Çalışan kadın sayısındaki artışa rağmen toplam işçi sayısı içindeki oranında azalma görülmüştür (Makal, 2012: 23).

Bunlara ilaveten dönemin gazete ve mecmualarında, kadınların çalışmasıyla ilgili haberler görülmeye başlanmıştır. Örneğin *İktisadiyat Mecmuası*, resmi dairelerin kadın memureler istihdam etmeye başladığı haberini, "Hanımlara ticaret dersleri" (1917) başlığı altında duyurmuştur. Ayrıca İstanbul Galata rıhtımı arkasında, ticaretle meşgul olmak isteyen tüccar kadınlar için bir pazar yeri bina edilmiştir. Burada tüccar kadınların, Mudanya gibi yakın çevrelerden tedarik ettikleri malları satmaları amaçlanmıştır. Diğer taraftan ticaretle uğraşacak kadınların eğitimi gerekli bulunmuş ve İnas Darülfünûnu'nda Ticâret Mekteb-i Âlisi adıyla bir bölüm açılması kararı alınmıştır (Aktaran Toprak, 1998: 34-38).

Yine Meşrutiyet döneminde *Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye*, *Kadınların Çalıştırma Cemiyeti İslâmiyyesi*, *Ma'mûlâtı Dâhiliyye İstihlâki Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi*, *Osmanlı Müdâfaa-i Hukûk-ı Nisvân Cemiyeti*, *Teâl-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti*, *Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Cemiyeti* adı altında bir çok kadın derneği kurulmuştur. Bu dernekler; çoğunlukla yoksul, biçare kadınlara

el uzatmış, onları dikiş-nakiş, el sanatları, boyama vb. kurslarla eğiterek meslek edinmelerine yardımcı olmuştur. Savaşlardan en fazla etkilenen bu kimsesiz, işsiz güçsüz kadınların perişan hallerine kadın süreli yayınlarında da yer verilmiş ve bir hal çaresi bulunmaya çalışılmıştır (Kaplan, 1999: 470). İktidar partisi olarak bir döneme damgasını vuran İttihad ve Terakki Fırkası, kadınları çalışma hayatına dahil ederek vatanın ilerlemesini teminat altına almak, taraftar sayısını arttırmak gayesiyle kadın derneklerinin kurulmasını desteklemiştir. *Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyetinin* (1916-1923) tesis edilmesi, Enver Paşa ve eşi Naciye Sultan eliyle gerçekleştirilmiş olup kadınları çalışmaya özendirmek ve harplerin azalttığı nüfusu arttırmak gibi önemli bazı gereksinimleri karşılayabilmek hedeflenmiştir. Bu derneğin gayretleriyle fabrikalarda yüksek oranda kadın işçi istihdamı sağlanmıştır. Orduda görev alan kadınlardan başarılı olanların onbaşı, çavuş ve başçavuşluk mertebesine yükseldiği görülmüştür. Dernekte kaydı bulunan kadınların bir kısmı memur, diğer bir kısmı da işçi/sezonluk işçi olarak çalışma hayatında yerini almıştır (Çaha, 1996: 99-100). Sonuç olarak iktisadi yaşamın bir parçası olarak köylü veya şehirli kadınlar; her çağda varlıklarını hissettirmişler, üretim zincirinin bir halkası olmuşlardır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

İnterdisipliner bir alan olarak “Kadın araştırmaları”, disiplinlerarası bir çalışma gerektirmektedir. Bu nedenle tarih, edebiyat, sosyoloji vb. birçok alandan yararlanılmaktadır. Araştırmanın konusunu teşkil eden “kadının çalışması” meselesini, her yönüyle ortaya koymak için Nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma grubu

Bu çalışmanın evreni; Osmanlı kadın yazarlarından Nezihe Muhiddin, Şükûfe Nihal, Fatma Aliye, Sabiha Sertel, Emine Semiye, Ulviye Mevlan ve Halide Edip’in “kadının çalışması” hakkında 1890 ile 1950 yılları arasında kadın dergi ve gazetelerinde yazdıkları yazılardan oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Nezihe Muhiddin, Şükûfe Nihal, Fatma Aliye, Halide Edip, Sabiha Sertel, Ulviye Mevlan ve Emine Semiye’nin *Büyük Mecmûa*, *Hanımlara Mahsûs Gazete*, *İnkılâb*, *Kadınlar Dünyası*, *Kadın Gazetesi*, *Mehâsin*, *Resimli Ay*, *Resimli Perşembe*, *Şehbâl*, *Türk Kadın Yolu*, *Yedigün*, *Yeni Gazete*, olmak üzere toplamda 12 gazete ve dergide yer alan 29 makalesinden ve Nezihe Muhiddin’in *Türk Kadını* ve *Fatma Aliye’nin Nisvân-ı İslâm* kitaplarından yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada Doküman Analizi tekniği kullanılmıştır. Bu yöntem aracılığıyla söz konusu kadın yazarların görüşlerini hangi fikir ve kanıtlarla destekledikleri, zihin dünyalarında şekillenen “kadın tasavvuru” konusunda hangi ortak noktalarda buldukları ya da hangi açılardan ayrıldıkları tespit edilmiştir.

Kadın yazarların, kadın dergileri, gazeteleri ve kütüphanede yer alan yazıları, birincil kaynak olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu metinler, İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi ve İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki süreli yayınlar bölümünden 1890-1950 dönemi “kadınının çalışması” ile ilişkisi bulunan makalelerden seçilmiştir. Orijinal dili Osmanlı Türkçesi olan bu dokümanların önce günümüz Türkçesi’ne transkripsiyonu yapılmıştır. Kadın yazarların “kadının çalışması” hakkında yazdıkları metinler değerlendirmeye alınarak ileri sürdükleri görüşler sınıflandırılmıştır.

Ayrıca kadın yazarların kaleme aldıkları kitap, biyografi, makale vb. ikincil kaynaklardan ve yerli /yabancı ek literatürden yararlanılmıştır.

Geçerlik, Güvenirlik ve Etik

Bu çalışmanın “Yüksek Öğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” ne uygun yazıldığını taahhüt ve beyan ederim.

BULGULAR

Çalışmada Nezihe Muhiddin, Şükûfe Nihal, Sabiha Sertel, Fatma Aliye, Halide Edip, Ulviye Mevlan ve Emine Semiyе’nin, 1890 -1950 döneminde kadın dergileri ve gazetelerinde yayınlanan “kadının çalışması” konulu yazıları değerlendirilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde kadın yazarlar, basında seslerini duyurmaya başlamış ve “kadının çalışma hayatına iştirakinin artık zamanı gelmiştir” sloganı altında yazılar neşretmeye başlamışlardır. Bu bağlamda Sabiha Sertel, Şükûfe Nihal, Nezihe Muhiddin, Fatma Aliye, Ulviye Mevlan, Halide Edip ve Emine Semiyе’nin, “kadının çalışması” meselesini “asalak tüketiciden üretici kadın modeli inşa ederek ülkenin gelişmesine hizmet etmek”, “eşinin hayat yükünü hafifleterek iyi zevce olmak”, “ailenin saadetini temin etmek”, “ekonomik bağımsızlığını kazanarak özgürleşebilmek” ve “mecbur kalmak” argümanları üzerinden yorumladıkları görülmüştür.

1. Kadın Çalışmalı: “Eşine Yardım/ İyi Zevce Olmak İçin”

Şükûfe Nihal; tahsil görmüş bir kadının evdeki görevlerini ihmal etmeden, zevcine ekonomik anlamda yardımcı olmak için çalışmasını savunmuştur (Şükûfe Nihal Başar, 27 Aralık 1948a: 3). Bu bağlamda kadın, kamusal alanda çalışsa dahi evine girince eşinin ve evlatlarının ihtiyaç duyduğu bütün ev işlerini yerine getirmeye mecburdur. Yemek, ütü, çamaşır, bulaşık gibi tüm işler kadına aittir, erkek ise sadece dışarda çalışmalıdır. Kadını iki işle birden vazifelendiren yazarın, bu toplumsal cinsiyetçi yaklaşımı dikkatlerden kaçmamaktadır. O, “kadın eşini mutlu etmek ve evlâdını yetiştirmek ile yükümlüdür” görüşünü topluma dayatan patriarikal normlara uygun bir tavır sergilemiştir. Bu açıdan bakıldığında Şükûfe Nihal’in, modern düşünce yapısına sahip olmakla birlikte feminist bir söylem ortaya koyamaması, yaşadığı ikiliği göstermektedir. Zira bir yandan kadının çalışmasını savunurken diğer yandan da “iyi eş” ve “iyi vâlide”liği kadın için asli görev saymaktadır.

Kadın Gazetesi’nde “Köylü Kız Kardeş” adıyla yayımladığı makalede ise kadınları “şehirli” ve “köylü” şeklinde sınıflayan Şükûfe Nihal, tembel şehirliyi eleştirirken kocasına yardım etmek için çalışan köylü kadını övmüştür (Şükûfe Nihal Başar, 2 Ocak 1950: 7). “Ayşe” ismiyle adlandırdığı köylü kadını, kocasıyla birlikte toprağını ekip biçtiği halde halinden hiç yakınmaz. Tüm yaşamları boyunca tarımla uğraşmakla kalmayıp evinin bütün işini görmek ve çocuklarını yetiştirmek de onun görevlerindedir. Burada da yazarın, “kadın eşine, ailesine faydalı olduğu sürece değerlidir” görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır.

Ulviye Mevlan, “Düşünüyorum” adlı yazısında hayvanlar dünyasından misal vererek kadının çalışmasını, kocasına yardım etmesi bağlamında ele almıştır (Ulviye Mevlan, 6 Nisan 1918b: 2). Yazara göre dişi ve erkek kuşlar hayatlarını idame ettirmek için el ele çalıştığı için insan cinsinden daha uygardır. Ailesinin geçimini teminde tek başına mücadele eden Türk erkeğinin bu hali, içler acısıdır. Dolayısıyla artık kadınların da dişi kuşları örnek alıp çalışması elzem olup medeniyet de bunu gerektirmektedir. Çünkü ataerkil sistemin cinsiyetçi rol paylaşımı, mutlu yuvaların kurulmasını ve devam ettirilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak kadın da çalışmaya başladığında aile, ekonomik anlamda ferahlayacak ve karşılaşılabilecek bütün zorluklar kolaylıkla atlatılacak ve böylece saadet dolu bir hayat sürdürmek mümkün olacaktır.

Ulviye Mevlan ile benzer fikirlere sahip bir diğer yazar Emine Semiye olup Selânik’teki kız mekteplerinde müfettiş sıfatıyla vazifesini icra ederken yaptığı gözlemlerini, “Selânik Terakki Mektebi” adlı yazısında paylaşmıştır. “Kadın, eşine yardım için çalışmalıdır” (Emine Semiye, 4 Ağustos 1898: 1) diyen Emine Semiye, Selânikli kızları övmektedir. Yazar; onların on beş, on altı yaşına dek aldıkları eğitimin yanı sıra ev idare etmeyi de öğrendiklerini ve malik oldukları akıl ve ça-

balalarıyla üstlerine düşen görevleri layıkıyla eda ettiklerini belirtmektedir. Örneğin elleriyle ürettikleri elişlerini satmak suretiyle ailelerine mali katkıda bulunmaktadırlar. Fazla çocuğa sahip olanlar, yardımcı olarak sütüne veya hizmetçi almak mecburiyetinde kaldığında zevclerine iktisadi yönden destek olmak için mutfağa ait işleri bizzat kendileri yapmaktadırlar. Ailesi daha fakir olan kadınlar ise dikiş dikerek, örgü örerek, nakış işleyerek kocalarına maddi yardımda bulunmaktadır.

Nezihe Muhiddin de “Türk Kadınlığı ve İktisâdiyâtımız” başlıklı makalesinde, “kadının çalışması” hususunu dile getirirken köylü kadını övmüş şehirli kadını ise yermiştir (Nezihe Muhiddin, 1 Ekim 1926b: 2). Köylü ve şehirli olarak kadını iki sınıfa ayıran yazara göre üretici sıfatıyla köylü kadını yüzyıllardır iş hayatının içinde olmuş, kocasına ve içinde yaşadığı topluma fayda sağlamıştır. Üretim zincirinin asli unsurlarından sayılan bu kadınların; toprağı sürme, ekme, biçme ve mahsulâtı götürüp satmada erkeklerden bir farkları yoktur. Maalesef şehirli kadınların durumu içler acısı olup bir bölümü eşinin kazandığı parayla evini çekip çevirebilen ev hanımı statüsünde iken diğer bir bölümü ise miskinlikle evde hayatını idame ettiren ve yalnızca tüketmeyi bilen asalaklardır.

Sabiha Zekeriya Sertel, *Resimli Perşembe Gazetesinde* “Cici Anne” takma adıyla yazdığı yazılarında kadınları “ev kadını” ve “iş kadını” şeklinde ayırarak kıyaslamış ve kadının iyi eş vasfına sahip olabilmesi için iş hayatına atılması gerektiğini ifade etmiştir (Cici Anne, 16 Haziran 1927: 2). Sabiha Hanıma göre zevcelik bir meslektir ve bu, en iyi iş yaşamında öğrenilebilir. Parayı idare edebilenler, para kazanmanın zorluğunu bilenler, çalışan kadınlardır ve onlar ekonomiden anlar ve gelecek için yatırım yaparlar. Diğer taraftan yorucu iş hayatından bihaber ev kadını, zevcinin bedensel ve psikolojik halini anlamaya çalışmak bir yana tahmin yürütme zahmetine bile girişmez. Ancak çalışan kadın için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Zira bizatihi kendisi de çalıştığı için eşiyile empati kurabilir, halini rahatlıkla anlayabilir. Sertel, “ev kadını iyi bir hizmetçi olabilirken iyi bir eş olamaz” sözünü tam da bu sebeple söylemiş olmalıdır. Kadının toplumsal hayata müdahil olmasını meşrulaştırmak amacını güden kadın yazarlar, “kadının kamusal alanda çalışması” görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu düşünce, Birinci Dalga feministlerce de kabul görmüştür.

2. Kadın Çalışması: “Ailenin Saadet ve Refahı İçin”

Ulviye Mevlan, kadınların çalışması meselesi üzerinde duran yazarlardandır. *Kadınlar Dünyası* dergisini çıkarmak suretiyle iş hayatına giriş yapan Mevlan, Osmanlı kadınları için örnek bir şahsiyettir. Ona göre kadınlar, artık kamusal alanda çalışmaya başlamak zorundadır. Devrin İslamcı erkek aydınlarından bazılarının “kadın, fitraten dışarda çalışmaya müsait değildir” fikirlerine karşı Ulviye Hanım, “Hayat-ı Cemiyette Kadın” makalesiyle cevap vermiştir. Kadın “ailenin saadet ve

refahını temin için çalışmalı” görüşünü savunmuştur (Ulviye Mevlan, 16 Ocak 1915: 2). Erkeği dışarda, kadını da evde çalışmaya zorlayarak her ikisine farklı roller yükleyen ataerkil düzeni tenkit eden yazar, ancak kadının dışarda çalışmasıyla bu cinsiyet ayrımcılığının yok olacağını belirtmiştir. Ayrıca birlikten güç doğacağı için aile ekonomisi daha yüksek bir seviyeye ulaşacak böylece ev işlerini gördürmek maksadıyla tutulacak bir kadın hizmetçiye de ekmek kapısı aralanmış olacaktır. Fakat Ulviye Hanımın, hem kadının dışarda çalışmasını destekleyip hem de evdeki işleri yerine getirmede bir kadını tavsiye etmesi ya geleneksel algıdan kurtulmadığına ya da tahsil görmemiş bir kadına iş imkanı sunduğuna hükmetmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca kadının çalışması yönünde ısrarcı davranışları, kamusal alanda görünürlüğü artırmak için tatbik ettiği bir plan olarak okunabilir.

Başka bir yazısında ailenin mutluluğunu sağlamada yine kadının çalışmasının önemine değinmiştir (Ulviye Mevlan, 15 Mayıs 1913: 1). Ulviye Hanım’a göre; sosyal hayatta kadının itibarını tekrar kazanması, ailedeki uyumun, evdeki intizamın yeniden temin edilmesi, milli terbiye hudutları dahilinde kadının çalışması ile mümkün olacaktır. Ayrıca çocukların güzel ahlâk sahibi olmasının, zevcin geçim yükünün azalmasının, tembellik ve işsizlikten doğan dedikodudan kurtulmanın ve karı ile kocanın fuzuli münakaşayı bırakarak birbiriyle hoş geçinmesinin yolu da budur. Kısacası ailenin mutluluğu, kadının dışarda çalışmasına bağlıdır.

Kadının evine gerekli ihtimamı göstermesi şartıyla çalışmasına sıcak bakan Şükûfe Nihal’in “Bir Duruşma” başlıklı yazısı, bu düşüncesini destekler (Şükûfe Nihal Başar, 15 Mart 1948b: 3). Fakat Şükûfe Nihal’in yüksek tahsilli olmakla beraber ailesine yemek yapan, çocuklarına giyecekler ören, ailesinin saadeti için uğraş veren kadınları methetmesinden geleneksel toplumun ataerkil zihniyetinin kadına biçtiği rolleri özümsemesi sebebiyle toplumsal cinsiyet normlarından sıyrılmayı başaramadığı söylenebilir. Üstelik bu kadınların bir kısmı, ev işlerini lâyıkiyle yerine getirerek ailelerini mutlu etmek istemekte ve hatta pasta yapmayı öğrenmek için akşam sanat mekteplerine kayıt olmaktadır.

3. Kadın Çalışmalı: “Mecbur Kaldığı İçin”

“Bizde hâne idâresi zevcelerin infâkı [nafakası, geçimi] erkeklerin vazifesidir” (Fatma Aliye, 1892: 140) diyerek ataerkil düşünüşle müşterek bir tutum içinde olduğu gözlemlenen Fatma Aliye Hanımın, “kadının çalışması” meselesini ele aldığı pek çok yazısı mevcuttur. Ona göre, evin iaşesini sağlama sorumluluğu zevce aittir, kadının çalışması sadece ihtiyaç ve zaruret hasıl olduğunda caizdir (Fatma Aliye, t.y. :1-3). Evi geçindirmekte zorlanan erkekler, zevcelerinden iktisadi manada yardım talep etmektedir. Bu bağlamda evin yönetimi, çocukların eğitim ve terbiyesi vb. bir çok mühim meseleler, kadının çalışmasını zaruri kılmıştır. Yazar da mecburiyet karşısında kadının çalışmasını hoş karşılamakla birlikte kendilerine

ekonomik anlamda destek olunmasını isteyen erkeklere, kadınların namuslarını muhafaza edebilecekleri iş yerlerinin kurulması çağrısında bulunmaktadır.

Batılı kadının çalışma nedeninin de eşlerine iktisadi yönden yardım etmek olduğunu iddia ettiği bir makale (Fatma Aliye, 31 Ekim 1898: 1-2) yazan Fatma Aliye, “Amerikalı ve Avrupalı kadınların çalışma sebebi bir ihtiyaç ve gereklilik mi, medeniyet zorlaması mı veya kendi arzu ve istekleri midir?” sorularıyla okurları muhakeme etmeye davet eder. Fatma Aliye’nin inancı, onların çalışmaya mecbur bırakıldıkları doğrultusundadır. Onun üzerinde durduğu konulardan bir diğer husus ise fakir/babasız kızları çalışmak zorunda bırakan, evlenecek Batılı kadınların gerek kendilerinin gerekse babalarının, damat adayına maddi bağış bağlamında verdiği drahoma yani “başlık parası”dır. 19. yüzyıla kadar geçerliliğini koruyan bu gelenekte kadın, boşanmaya karar verdiğiğinde babasının terekesi addedilen drahomasını kocasından geri alamamakta, ailesine de geri dönememekte ve bunun doğal sonucu olarak çalışmak tek seçeneği olmaktadır. Henüz evlenememiş veya evlenmekten imtina eden kadınların hali de aynı olup çalışmak, kadının yazgısıdır. Buna dayanarak Fatma Hanım “mecburiyet hâsıl olmadıkça kadınlar, çalışmayı arzu etmeyecektir” görüşünü ısrarla savunmaktadır. Benzeri bir töre, Osmanlı’da da mevcut olmakla birlikte daha çok kadını koruyup kollamaya yöneliktir. Drahomanın tersine erkeğin kadına mal, para, ziynet eşyası cinsinden bağışı olarak İslam’da “mehir”, kadim Türkler’de “kalın” ismiyle anılan bu töreyle kadın, muayyen ölçülerde parasal güce kavuşmaktadır. Bu sayede boşanmış kadının, yeniden evlenene ve ayakları üzerinde durana kadar desteklenmesi amaçlanmakta, çalışmak zorunda bırakılmamaktadır.

4. Kadın Çalışması: “Ülkenin Kalkınması İçin”

Osmanlı’da yıllarca devam eden savaşlar, erkeklerin cephelere sevk edilmesine ve onlardan boşalan iş yerlerinin de atıl durumda kalmasına sebep olmuş; zaten zorda olan ekonomi, iyice çıkmaza düşmüştür. İnsan gücüne duyulan ihtiyaca binaen halihazırda tek seçenek olduğu için kadınların istihdam edilmesi gündeme getirilmiştir. Ülkenin kalkındırılmasında itici güç olarak kadınlardan faydalanma yoluna gidilmiştir. Fatma Aliye Hanım’ın “Terbiye-i İçtimâiyye” isimli kaleme aldığı yazısında (Fatma Aliye, 13 Eylül 1909b: 740-741) “kadının çalışması” konusuna yaklaşımı, iktisadi hürriyetin elde edilmesinden ziyâde devlete hizmet etmek, atalet ve miskinlikten halas olmak; toplumsal terbiyeden pay alabilecekleri iş yerlerinde çalışmak üzere olmuştur. Yazar; kadının müstehlik yani tüketicilik vasfından sıyrılarak müstahsil yani üretici pozisyonuna geçmesinin ve iffetine hâle gelmeden icra edebileceği bir iş/meslek sahibi olmasının önemine dikkat çekmiştir. Başboşluk ve uyuşukluk kötü alışkanlıklardan olduğu için kadınların, büyük küçük demeden yetenekleri nispetinde çalışmaları elzemdir. Hususiyetle el beceresi gerektiren işlerde kadınların erkeklerden daha başarılı olduğunun altını çizen yazara

göre dantela fabrikaları gibi iş yerlerinde kadın istihdamı, iş randımanını yükseltecektir. O; kadınların öncelikle kendilerine, sonra ailelerine, vatana, millete yararlı olabilmeleri için bir kadın yöneticinin idaresi altında çalışabilecekleri iş yerlerinin açılmasını, en basitinden basma fabrikalarının kurulmasını talep etmektedir.

“Kadın Mecmûası Muhteremesine” adlı bir makale kaleme alan Emine Semiye, Osmanlı toplumunda kadının statüsü hakkında bilgiler sunmuş ve yazısının altıncı, yedinci, sekizinci maddelerinde vatana menfaati dokunacağını düşündüğü için kadınların çalışmasını teşvik babında bir takım tavsiyeler sıralamıştır (Emine Semiye, 21 Aralık 1908: 2). O, Peygamberin ilk zevcesi Hz. Hatice’den misal vererek müteşebbis ruha sahip, zengin, dul kadınların ticaretle meşgul olabilmesi için yetkililerden izin belgesi talep etmiştir. İlk olarak, hayırsever kadınların üstün çabalarıyla meydana getirilen bir “iktisat heyeti”nin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu heyet tarafından, fakirliğe duçar olmuş kadınların arasından yetenekli olanları seçilecek ve küçük ölçekli tacireler oluşturulacaktır. Ekonomiyi de canlandıracak olan bu girişimci ruhlar sayesinde ülke yoksulluktan, acizlikten kurtulacaktır.

Kadınlar Dünyası dergisinin “İçtimâî: Hürriyet İsteriz” başlığı altında Ulviye Mevlan, vatanın ilerlemesi adına kadınlara çalışma hakkı verilmesi talebinde bulunmuştur. (*Kadınlar Dünyası*^[2], 6 Mayıs 1913a: 1). Savurganlıktan, gösteriştan uzak durarak mutlak surette çalışma arzusu içinde olan kadınların sözcülüğünü üstlenen yazara göre ülke, bu vesileyle terakki edecektir. Osmanlı kadınının meslek sahibi olması ve iş hayatındaki konumunu sağlamlaştırmasıyla iş alanlarında bir artış yaşanacak, piyasa hareketlenecektir. Özetle çalışma hayatına atılan kadın, yalnızca kendisinin ve evlatlarının rızkını temin edip, onları sağlıklı bir şekilde büyütmeyle kalmayacak; yeni bir takım yararlı icadlar ortaya koyarak endüstrinin gelişip ilerlemesine de katkıda bulunabilecektir.

Yine Ulviye Hanım, *Kadınlar Dünyası* dergisindeki “Hakkımızı Arayalım” adlı makalesinde kadının çalışması meselesini ülkenin terakkisi bağlamında yorumlar-ken kadınların alınıp satılan mal olmadığına altını çizmiştir (*Kadınlar Dünyası*, 8 Mayıs 1913b: 1). Kadınları nesne konumuna indirgeyen ataerkil zihniyeti tenkit eden yazara göre kadın; ne bir tutsak ne de bir süs objesidir. Gerçekte o, tüm insanlığın anası, eğiticisi ve terbiyecisi olup iş yaşamında da erkeğin yardımcısıdır. Dolayısıyla memleketin terakkisi için kadınlara duyulan ihtiyaç büyük olup onlar; en güzel şekilde eğitilip meslek edindirilmeli, sanayinin her alanında ve her türlü iş dalında çalıştırılmalıdır. Erkeklerin çalıştıkları bütün işleri kadınların da başarıyla

[2] Serpil Çakır ve Mithat Kutlar’a göre *Kadınlar Dünyası* dergisinin 1-166. sayfalarının ikinci sayfasında “Kadınlar Dünyası” imzasıyla neşredilen başmakalelerin, derginin kurucusu, imtiyaz sahibi ve başyazarı olan Ulviye Mevlan’a aittir (Çakır, 1996: 83; Kutlar, 2008: 29). Bahis konusu metinler, tarafımızdan incelendiğinde de yazı üslûbunun, Ulviye Mevlan’ın üslûbuyla örtüştüğü görülmüştür.

icra edebileceğini söyleyen Mevlan; kadın haklarının, genel hukuk kapsamı içine dahil edilmesinin yolunu, kamusal alanda görünürlüğün artmasına bağlamıştır.

“Vatana faydalı olmak için kadın çalışmalıdır” fikrini kabul edenlerden biri de Nezihe Muhiddin'dir (Nezihe Muhiddin, 1931: 11). O; kadınların kadını meslek olarak tabir edilen ve sadece kadına izafe edilen kız mektepleri öğretmenliği, hademelik, temizlik işleri gibi iş kollarında vazifelendirilmesini eleştirmiştir. Oysaki kadınların üstesinden gelemeyeceği herhangi bir iş söz konusu olmayıp memur, avukat, doktor, mühendis ve hatta mebus vb. bütün meslek dallarında çalışmalıdır ki evvela kendisine sonra da memleketine yarar sağlayabilin. Bunun yanı sıra yüksek statü kapsamında değerlendirilen bu tip mesleklerde görev yapan kadınların, kamusal alana müdahil olmasıyla toplumsal konumları organize eden aydın sınıf tarafından hakiki kadın hüviyeti tanınacaktır.

Solcu ve sosyalist ideolojiye sahip Sabiha Sertel; kadının çalışması meselesini bu kez topluma ve vatana yararlı olma bakımından ele almıştır. O; kadının çalışmasına arka çıkarken memleketin terakkisinde bir mani olarak saydığı, toplumun kanayan yarası olan dul kadınları gündeme taşımıştır (Sabiha Zekeriya, 5 Haziran 1924: 19). Sertel, Kemalist rejimin siyasi kadrosuyla ciddi sürtüşme yaşayacağını bile bile görevini layıkıyla ifa etmeyen dönemin resmi kurumlarını tenkit etme yürekliliğini göstermiştir. Zaten toplum nazarında yük addedilen bu biçare dullar da ne yapacağını bilmez halde yaşamaktan bıkmış ve hükümetin ilgisizliğinden sürekli şikayet etmektedirler. Yazar; bu müşkil halin çözümünü muharebelerde kocalarını kaybettiği için fakrüzaruret içinde çırpınan, bir asalak gibi hayatlarını sürdüren bu kadınların tüketici konumuna son verip bir an evvel çalışma hayatına dâhil edilmesinde bulmaktadır. Böylece onlar yalnızca kendi işlerini kazanmakla kalmayıp ülkenin kalkınmasında da rol oynayacaklardır. Yine o; “Kadın Sahifesi: Kadınlara Çalışma Hakkı” başlıklı bir başka köşe yazısında, “kadının çalışması” meselesini bir kez daha ülkenin ilerlemesiyle irtibatlandırmıştır (Sabiha Zekeriya, 18 Eylül 1919: 170-171). Tüm dünyaya yayılan kadın hareketleri, Osmanlı kadını da etkilemiş ve bunun neticesinde kamusal alanda mesleklerini icra etmeye başlamışlardır. Gelişmelerden memnuniyet duymayan gelenekçi zihniyet, bu gidişata dur demek adına bir takım çağ dışı varsayımı ileri sürmesine rağmen eski tesir gücü kalmamıştır. Bu bağlamda memleketin mimar, doktor, avukat, öğretmen, çiftçi, sanatkâr, tüccar, mühendis gibi her meslek dalında ihtisas sahibi kadın çalışanlara ihtiyacı olduğunu ifade eden yazar; şartların gerektirdiği durumlara uygun ve çok süratli davranmanın önemine dikkat çekmektedir. Sabiha Hanım, önüne çıkan her vesilede ülkenin hayrı için kadınların da çalışma hayatına girmesini müdafaa etmiştir. Büyük Mecmûada neşrettiği makalesi de buna işaret eder niteliktedir (Sabiha Zekeriya, 18 Eylül 1919: 170-171). O; kadının sosyal yaşamda bağımsız bir fert olarak benimsenmesini, dışarda çalışarak aileye mali yardımda bulunmasına bağlamıştır. Ayrıca maddi manevi bir çok problemle mücadele eden vatan; üretici,

meslek sahibi kadınlara ihtiyaç duymaktadır. Vitrin süsü, elinden hiçbir iş gelmeyen, tembel, eğlence meraklısı kadınları lüzumsuz möbleye benzeten Sertel; hakiki kadını “ülkesine yararlı, çalışan” olarak nitelemiştir.

5. Kadın Çalışmalı: “Özgürleşmek İçin”

Köylü kadını bir kenara koyulursa asırlarca üretim zincirinde bir parazit gibi “tüketici” sıfatla yer işgal eden kadın, hem kocası hem de toplum tarafından değersiz sayılmıştır. Kadını üretime müdahil ederek bu onur kırıcı, olumsuz algıyı düzeltmek isteyen kadın yazarlar, dergi ve gazetelerde pek çok makale yazmışlardır. Fakat bu çözüm noktasında karşılıklarına çıkan en zorlu engel, patriarkal sistem olmuştur. Bu engelin aşılması durumunda kadınların kamusal alanda çalışması kolaylaşacak, ekonomik yönden bağımsızlığını, ferdi boyutta da hürriyetini elde eden kadınların özgüvenleri ve saygınlıkları artacaktır. Fatma Aliye Hanımın kadının çalışması mevzundaki yaklaşımı, İslami bakış açısıyla olmuştur. “Hanımlar İçin” isimli yazısında, kadının çalışması konusunu muhafazakâr Müslüman kadın kimliğiyle yorumlayarak verilmesi zorunlu bir hak ve hukuk olarak kabul etmiştir (Fatma Aliye, 4 Eylül 1909a: 98). Kadınların bu haktan yoksun bırakılmasından esef duymuş ve İslâm kadınlarından misaller vererek bütün mesleklerde çalışan kadınlardan övgüyle bahsetmiştir (Fatma Aliye, ty. : 146). Her ne iş olursa olsun, kadın-erkek herkesi çalışmaya teşvik eden yazar ataleti/tembelliği, miskinlik ve başıboş dolaşmayı eleştirmiştir. Oysaki Türk kadını yetenek ve zeka bakımından son derece yeterli olmasına karşın geleneksel cinsiyetçi anlayış, onu meslek sahibi yapacak tahsilden yoksun bırakmış; iktisadi bağımsızlığını kısıtlamış ve kocasının eline bakmaya mecbur kılmıştır. Diğer taraftan erkeklerden sayıca daha çok olan kadınların çalışma hayatına girmelerine müsaade edilmemesi, sefaletin fazlaşmasına sebep olmuştur. Hz. Peygamber dönemindeki kadınlara verilen çalışma hakkının, aynı şekilde Osmanlı kadınına da tanınmasının vakti gelmiştir. Adaleti kendine şiar edinen İslâm’ın kadının çalışmasını da engellemeyeceğini ve hatta o devirde dahi kadınların rahatlıkla kamusal alanda çalıştığını ifade eden Fatma Aliye Hanım, “Osmanlı kadınları, bu haktan habersizdir, bilgilendirilmeye ihtiyaçları var” demektedir.

Mali bakımdan herhangi bir güce malik olmayan bir kadının, zevci tarafından bir çeşit tutsak ve hizmetçi muamelesine maruz kaldığı bir toplumda kadının çalışma hayatına dahil olması, patriarkal düzene savaş açmak gibidir. Bu hakikatin farkında olan Fatma Aliye, kadının aile içindeki konumunun kamusal alanda görünürlüğü arttırılması ile düzelebileceğini söylemiştir. “Bazı zevlerin zevcelerine adem-i sadâkatle [vefâsızlıkla] gözyaşı döktürmeleri, hırpalamaları hep onları sevmediklerinden değildir. Kadının te’min-i maişet [rızk temini] için bir medârı [vesilesi], ekmek kazanacak bir san’atı olmadığından kendisini terk edemeyeceğini bildiği içindir” (Fatma Aliye, ty. : 2) diyen yazar; çalışmasına müsaade edilmeyerek

dört duvar arasında hapsedilen kadınların, zevclerine muhtaç ve onların tahakkümü altında yaşamlarını idame etmek zorunda bırakıldığını belirtmektedir.

Emine Semiye de öğretmenlik, hemşirelik, gazetecilik mesleklerini icra ederek bizatihi kendi hayatıyla kadının çalışmasına örnek olmuş müstesna bir şahsiyettir. Kadının çalışması mevzusunu, ablası Fatma Aliye gibi sadece İslâm dini üzerinden yorumlamamış bilakis oldukça feminist bir tutum sergilemiştir (Emine Semiye, 9 Ekim 1909: 2). Kadınların erkeklerden daha zeki olduğunu, iyi bir eğitimden geçerse en derin malumata sahip olabileceklerini ve böylece İslâm'ın kendilerine verdiği haklardan haberdar olabileceklerini ifade etmiştir. Bu suretle; kadın tüccarlık, zanaat gibi işlerle uğraşarak maişetini temin etmede zorluk yaşamayacak ve erkeklerin tahakkümünden azad olup hürriyetlerine kavuşacaktır.

Halide Edip Adıvar da kadın ve erkek eşitliği bağlamında çalışma hakkını savunmuş, bu konuyla ilgili yazılar yazmıştır. Onun “Genç Yazıcılara Dâir-2” makalesi, kadının savcılık gibi yüksek mevkilerde vazifelendirilmesine, erkeklerin verdiği tepkiyi göstermek açısından dikkat çekicidir (Halide Edip Adıvar, 22 Şubat 1938: 9). Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sonrası kadınlar da kamusal alanda görünmeye ve önceleri erkeksiz giremedikleri devlet dairelerinde çalışmaya başlamıştır. Yazarın, bu durumu bir kadın savcıcıyı misal göstererek anlattığı ve toplumsal cinsiyet rollerine dikkat çektiği hikayede sanık, bu rolleri içselleştirdiği için duruşmadaki savcının kadın olmasından rahatsızlık duymuştur. Diğer taraftan kadın savcının hapis talebinin hâkim tarafından onaylanması, kadınların erkekler üzerinde otoriteye sahip olduğuna işaret etmekle beraber suçlunun durumu yadırgaması ve izzetinefsine yedirememesi, geleneksel anlayışın sürdürdüğüne delalet etmektedir. “Kadın, toplumda saygınlığı olan tüm meslekleri yapabilecek zekâ ve kabiliyete sahiptir” mesajı veren Halide Hanım, liberal feministlerle aynı noktada buluşmaktadır.

Ulviye Mevlan Civelek, “kadınların çalışması” konusunu en çok mütalaa eden yazardır. Bu sorunu *Kadınlar Dünyası'nın* “Düşünüyorum” adlı köşesine taşımış ve hukuki hak kapsamında değerlendirmiştir (Ulviye Mevlan, 1 Haziran 1918d: 2). Cinsler arasındaki eşitliği sağlamak için Osmanlı hukukunun kadınlar lehine iyileştirilmesi çağrısında bulunan yazara göre kadın ve erkeğin çalışma fırsatları/koşulları eşitlendiğinde, toplumsal huzur sağlanmış olacaktır.

Açıkça “feminist” olduğunu söylemekten kaçınmayan tek kadın yazar olarak Ulviye Mevlan, konuyu yine aynı hak ve hukuk çerçevesinde ele alırken kadını hor gören patriarkal düzeni müstehzi bir ağızla eleştirmiştir (Ulviye Mevlan, 4 Mayıs 1918c: 2). Kadınların genelinin yeteneksiz olması nedeniyle erkekler kadar iyi iş çıkarmaya güç yetiremeyecekleri yönünde ortaya atılan iddiaları gerçek dışı safsatılar olarak adlandırmıştır. Yazar, fitraten zayıf ve kifayetsiz addedilen kadının, er-

kekke hukuk önünde eşit olması ve aynı tarzda eğitim verilmesi durumunda, sosyal yaşamın tamamında başarı göstereceğini vurgulamaktadır. Kadının huy ve yaratılışını ileri sürerek faydalı olacağı birçok meslektan mahrum kalmasını isteyenlerin düşünme şekillerini saçma bulmuş ve şu yanıtı vermiştir: “hakikaten kadın, köle gibi özgür olma becerisine malik değilse o zaman eğitim ve çalışma hakkında müsavat sağlandığında erkeklerin korkmalarını icap ettirecek bir şey yok demektir.”

Ulviye Hanım'ın, “Kadınlar İş Bekliyor” başlığı altında “kadının çalışması”nı bir kez daha feminist düzlemde incelediği görülmüştür (Ulviye Mevlan, 19 Şubat 1921: 2). Bu yazısında kadını cahillikle yaftalayan, tecrübe eksikliği sebebiyle iş hayatına atılmasına karşı çıkanlarla “ticaretle iştigal edip maiyetlerini sağlayan erkekler, analarının karnından ticaret mektebini bitirip de mi doğdular yoksa yüksek eğitim mi aldılar?” diyerek alay etmektedir. Memlekette erkeklerin yüzde sekseninin okuma-yazmayı bilmediği göz önüne alınırsa kadınları cahillikle itham etmenin hiçbir akıl ve izana sığmadığını söyleyen Mevlan'a göre eğitimde eşitlik söz konusu olduğunda kadın ile erkek arasında daha adaletli bir mukayese yapılabilecektir.

Yine imtiyaz sahibi olduğu *Kadınlar Dünyası* dergisinin “Düşünüyorum” köşesinden seslenen Ulviye Hanım; bu defa kadının, çalışma hakkını talep etmesi karşısında korkudan panikleyen erkekleri tenkit etmiştir (Ulviye Mevlan, 22 Mart 1918a: 2). Kadınların neredeyse tüm mesleklerde çalışması ve erkeklerce gaspedilmiş haklarının iadesi için girişimde bulunması, bir kısım erkeğin ürkmesine neden olmuştur. Korkunun asıl sebebi, erkeklerin işlerini kadınlara kaptıracaklarını zannetmeleri olup Mevlan'a göre bu, tam bir irade zayıflığıdır. Postanede az bir maaş karşılığı istihdam edilen kadınları müdafaa için dergi üzerinden zam istemesi, erkeklerin tepkisine neden olsa da zam talebinden vazgeçmemiştir. Postane memurelerinin düzgün bir maaşı hak ettiklerini ve bunu elde edene kadar davalarından vazgeçmeyip hak arayışlarını sürdürmelerini istemiştir.

Toplumsal reformun kadının çalışma hayatına girişiyile mümkün olacağını vurgulayan Nuriye Ulviye Mevlan, (*Kadınlar Dünyası*, 27 Aralık 1913c: 2) bunun doğal bir hak olduğunu belirtmiştir. Ancak kadının kamusal alanda görünürlüğünü hazmedemeyen bazı erkek aydınların buna itiraz etmesi üzerine Mevlan'ın tepkisi gecikmemiş, (Ulviye Mevlan, 6 Nisan 1918b: 2) kadının çalışmasının, başta yüzyıllardır ailenin maiyet sorumluluğunu üstlenmekten yorgun düşen erkekler olmak üzere herkesin faydasına olduğunu söylemiştir. Ona göre bu sayede erkekler, az da olsa rahat bir nefes alacaktır. Kadınların her türlü mertebedeki işlerde görev alması, onların çalışmaya olan ihtiyaçlarından kaynaklanmış olup bir hak ve hukuk meselesidir. Bu yüzden erkeklerin yardımı olmasa da kadın, talep ettiği haklarını ve içtimai hayattaki yerini mutlaka alacaktır.

Meslek hayatında öğretmen ve yönetici olarak görev alan Nezihe Muhiddin'e göre kadının gerçek vatandaş sıfatına malik olabilmesi, çalışma hayatında göstereceği başarıyla doğru orantılıdır (Nezihe Muhiddin, 1 Şubat 1926a: 2). O; "Tenkidler ve cevaplar" adlı yazısında, milli bağ ve hakların karşılıklı menfaat üzerine tesis edildiğini, bu yüzden kişisel bir başarı ortaya koyamayanların hak iddia edemeyeceklerini söylemektedir. Bu bağlamda kadınlar, bankacılık, katiplik, bakkallık, tezgahçılık, amelelik vb. iktisadi hayatın her alanında büyük bir azimle çalışarak toplam işgücünün yarısını oluşturmuş ve kendilerini kanıtlamışlardır. Yine aynı makalede kadının çalışması, sanayileşme ile de irtibatlandırılmıştır (Nezihe Muhiddin, 1 Şubat 1926a: 2). Yazar, memlekette sanayileşme hamlelerinin yapılmasından sonra kurulan fabrikalarda çalıştırılmak üzere kadınların istihdam edileceğini, böylece becerilerinin ve çabukluklarının farkına varılacağını belirtmektedir. İşte bu aşamadan sonra iş yaşamında, gerek alın teri gerekse yeteneğiyle kendini kanıtlayan kadının konumunun ve haklarının kısıtlanması söz konusu olamayacaktır. Nezihe Hanım, fabrikalarda kadın varlığının garipsenmesini, toplumsal cinsiyet normları ile açıklamaktadır. Zira geleneksel düşünceye göre fabrikalar, erkeklere ayrılmış mekanlardır.

Kadının çalışmasını, sosyalizm ve demokrasi hareketleri kapsamında değerlendiren Sabiha Sertel'e (Sabiha Zekeriya, 18 Eylül 1919: 170) göre kadınların sosyal hayata katılmasına ve maiyetlerini temin için çalışmasına olanak vermek, toplumdaki aşağı konumunun düzeltilip iyileştirilmesi için yapılacak en doğru hareket olacaktır. Bu sayede onurlu, vakarlı Türk kadının gerçek değeri idrak edilecek, eski saygınlığına kavuşacaktır. Çalışma hayatının içinde yer alan kadınlar da bu sayede özgür vatandaş hüviyetine sahip olarak sosyalist sistemin koyduğu haklar gereğince çalışma saatleri ve ücrette cinsiyet ayrımcılığı yapılmadan, erkekle eşit muamele isteyebilecektir. Ayrıca demokratik düzen, tüm devleti hâkimiyeti altına aldığı anda sınıf farkı ve buna bağlı adaletsizlikler yok olacak, kadınların talep ettikleri hakları kendilerine teslim edilecektir.

Sabiha Zekeriya'nın "asri kadın" olarak tanımladığı kadın; çalışan, görevlerinin şuurunda, özgürlüğüne tutkun ve mutlaka ekonomik özgürlüğünü elde etmiş kadındır (Cici Anne, 17 Haziran 1926: 2). Ancak arzulanan bu hürriyete kavuşmak için de evvela ekonomik bağımsızlığı elde etmek gerekmektedir ki erkeğin zorbalığı altında ezilmeden, eşit koşullarda bir arada hayat geçirme imkânı olsun. Bu şekilde fert olmanın zevkine varan kadın, daha da fazla şuurlanacak ve toplumsal hayatta hak ettiği asıl statüsüne tekrar kavuşacaktır. Sertel'e göre, sosyal yaşamda beğenilmeyen, eleştirilen kadınlar ise asri kadın taklitleridir. Öte yandan yazar, her ne kadar feminist söylem ihtiva eden bir anlatım tarzı kullansa da onun feminist olmadığını belirtmek doğru olacaktır. Çünkü o, yazılarında kadın hareketini tenkit etmiş ve bu amaç üzere yapılan mücadeleyi lüzumsuz bulmuştur.

SONUÇ

Bu araştırma ile Osmanlı kadın hareketine öncülük yapmış kadın yazarların, “kadının çalışması” hakkında yazdıkları yazıları tahlil edilmiş ve hayal ettikleri “kadın tasavvuru” ortaya çıkarılmıştır. Nezihe Muhiddin, Şükûfe Nihal, Fatma Aliye, Sabiha Sertel, Emine Semiye, Halide Edip ve Ulviye Mevlan ilk kez bir arada tetkik edilmiştir. Onlar, modern ama öz değerlerine yabancılaşmamış; vatani için hizmete hazır; ailesini ihmal etmemek kaydıyla kamusal alanda çalışan bir kadın inşa etmek istemişlerdir. Bu bağlamda “eşinin hayat yükünü paylaşarak iyi zevce olmak”, “ailenin saadet ve refahını temin etmek”, “mecbur kalmak”, “ülkenin kalkınmasına hizmet etmek” ve “ekonomik bağımsızlığını kazanarak özgürleşmek” temaları üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu taleplerin, kadının kamusal alanda görünürlüğüne meşru kılmak adına ileri sürüldüğü tespit edilmiştir.

Tablo 1

Eşine Yardım/İyi Zevce Olmak İçin	Ailenin Saadet ve Refahı İçin	Mecbur Kaldığı İçin	Ülkenin Kalkınması İçin	Özgürleşmek İçin
Nezihe Muhiddin	Şükûfe Nihal	Fatma Aliye	Emine Semiye	Emine Semiye
Şükûfe Nihal	Ulviye Mevlan		Fatma Aliye	Fatma Aliye
Emine Semiye			Sabiha Sertel	Sabiha Sertel
Sabiha Sertel			Nezihe Muhiddin	Ulviye Mevlan
Ulviye Mevlan			Ulviye Mevlan	Nezihe Muhiddin
				Halide Edip

Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu geleneksel, dışa kapalı toplum yapısı, kadının konum bakımından erkekte daha aşağı seviyede görülmesine, kamusal alandan soyutlanmasına; sadece tarımla ve eve ait işlerle meşgul olmasına sebep olmuştur. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı bağlamında kadının yeri özel alanla sınırlandırılarak dışarda çalışmasına hoş bakılmamıştır. Bu cinsiyetçi algının, çağlar boyunca nesilden nesile transfer edilerek toplumsal hafızaya kazınması sebebiyle kadın, çalışma hakkından mahrum kalmıştır. Fakat bu olumsuz gidişat, Avrupâda başlayıp sonrasında Osmanlı toprakları dahil tüm dünyayı derinden etkileyen kadın hareketleriyle değişmiş ve İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan “Hareket-i Nisvân” ile kadınların hak, hukuk mücadelesi hız kazanmıştır. II. Meşrutiyet ile birlikte ülkede iyiden iyiye hissedilen özgürlük havası, sosyal statülerinden rahatsızlık duyan, eğitim ve çalışma hakkı isteyen bir grup inançlı kadın yazarın doğuşuna fırsat tanımıştır. Söz konusu bu kadın yazarlar, dönemin kadın süreli yayınlarında yazdıkları köşe yazılarıyla kadınların sesi olmak misyonunu üstlenerek taleplerini dile getirmişlerdir. Verdikleri mücadeleler neticesinde, zihinlerdeki mevcut kadınlık algısının yerle bir edilmesiyle kadınların hür şahsiyete malik fertler olmasının

önü açılmıştır. Kadın dergi ve gazetelerinde yayınlanan pek çok yazıda, kadının çalışması hakkında ileri sürülen bütün cinsiyetçi söylemler reddedilirken Osmanlı kadınlarının tıpkı Batılı kadınlar gibi mesleklerini icra ederek sosyal yaşamda varlık gösterilebileceğine dair ümit ve inanç ifade edilmiştir. Sonunda tüm bu çabalar neticesiz kalmamış, kadınların eğitilmiş olanları kadına özgü meslek olarak görülen hemşirelik, öğretmenlik gibi işlerde; eğitimsiz olanları ise fabrikalarda işçi olarak çalışmış ve böylece kamusal alana katılmışlardır. Bu sonuçta kadınların sebat ve gayretleri başta olmak üzere yıllarca süren muharebeler ve ülkedeki hızlı sanayileşme rol oynamıştır. “Toplumun refahı, kadınlığın ve vatanın terakkisi için kadın mutlaka çalışmalıdır” sloganı ile çıkılan yolda kadının miskin ve tembel olmasının, patriarkal düşünce ve gerici zihniyetten kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

Osmanlı ekonomisinin tarıma dayalı olması ve patriarkal toplumsal normların kadının dışarda çalışmasına olumsuz gözle bakması, kadın istihdamının az olmasının en önemli sebeplerindedir. Her ne kadar kadın yazarlar, kadınlığa zarar veren bu tarz düşünceleri ortadan kaldırmak için basında çeşitli makaleler neşretmişlerse de ailenin maişetini erkeğe, evle alakalı işleri kadına yükleyerek kendileri de geleneksel anlayıştan ayrılamamışlardır. Bununla birlikte anne ve eş rolünü omuzlayarak dört duvar arasına kapatılan kadının yazgısı, yıllarca devam eden muharebeler sebebiyle değişmiş, cepheye giden erkeklerden boş kalan işlerde kadınlar istihdam edilmiştir. Ancak bu istihdamın, ihtiyaç sebebiyle mecburen yapılması göz ardı edilmemelidir. Kadının çalışması mevzusu; “ülkenin gelişmesine hizmet etmek”, “eşinin hayat yükünü hafifletmek/iyi zevce olmak” tarzında geleneksel anlayışla değerlendirilmenin yanı sıra “ekonomik bağımsızlığını kazanarak özgürleşebilmek” gibi feminist bir yaklaşımla da ele alınmıştır. Osmanlı'nın gelişmemesinin, Batılı ülkeler gibi ilerleyememesinin nedenlerinden biri olarak atalet ve miskinlik içindeki memleket kadınları gösterilmiştir.

Erkek, ailenin maişetini kazanma yükümlülüğünü omuzlarında taşımakla birlikte “kadın ancak ihtiyaç duyulduğunda yani geçim sıkıntısı söz konusu olduğunda, kocasını desteklemek için çalışmalıdır” görüşü de savunulmuştur. Lâkin kadın, çalışmak zorunda kaldığında, iffetine halel getirmeyecek koşulların var edilmesi şartı öne sürülmüştür. Konuyla ilgili olarak Batı'daki kadınların dahi istemeyerek arzuları dışında çalışmaya zorlandıkları görüşüne yer verilmiştir.

Kadınların çalışma hayatına dahil olmalarına dair bir başka beklenti de vatana, millete faydalı olmalarıdır. Ağır ve uzun muharebe yıllarında erkek nüfusu azalmış ve erkekler cepheye gittiği için iş yerleri boş kalmıştır. Buna bir de gittikçe artan savaş masrafları eklenince ekonomik yönden darboğaza girilmiş ve mali açıdan yeniden toparlanmak için kadınlar yeni iş gücü olarak istihdam edilmek istenmiştir. Böylece iş piyasasında hareketliliğin sağlanması ve yoksulluğun hafifletilmesi amaçlanmıştır. Kadınların ataletten/tembellikten kurtulup yeniden güzel

ahlak sahibi olmaları için kimin neye kabiliyeti varsa o işle meşgul olması tavsiye edilmiştir. Diğer taraftan kadınların, erkeklere oranla el becerilerini çokça gösterebilecekleri dantela imalatı gibi işlerde çalışmalarının, üretimin kalitesini artıracığı yönündeki cinsiyetçi algı dikkat çekmektedir.

Kadın yazarlar tarafından kadının eve kapatılmasına ve nesnelleştirilmesine karşı çıkmış olup onun çalışma hayatında yer alması gereken özgür bir birey olduğunu belirtilmiştir. Önce kendisinin sonra da ülkesinin ilerleyip gelişmesine yardımcı olmak için kadınların her türden mesleği öğrenmesi ve çalışması gerekli görülmüştür. Ancak kadınların, yalnızca kadına ait sayılan iş/meslek gruplarından öğretmenlik, hademelik, temizlikçilik gibi işlerde çalışmasından duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. Ayrıca sosyal konum açısından yüksek sayılan meslekleri icra eden kadınların, statü bağlamında kadının kıymetini artırmada ve modern bir kadının hüviyeti inşa etmede mühim bir misyon üstleneceğine vurgu yapılmıştır.

Kadınların kamusal alanda kendilerine yer edinmede karşılarındaki en zorlu engelin geleneksel, patriarkal sistem olduğunun şuurundaki kadın yazarlara göre bu engelin ortadan kaldırılması durumunda kadınların ekonomik yönden bağımsızlığı ve bireysel hürriyeti elde etmeleri mümkün olacaktır. Türk kadınının yeteri kadar zeki ve kabiliyetli olduğunu belirten yazarlar, İslâm'ın bile kadına çalışma hakkı tanınmasına rağmen toplumsal cinsiyet normlarının onları meslek edinmekten mahrum bıraktığına dikkat çekmişlerdir. Bunun sonucu olarak kadın, ekonomik açıdan kocasına bağımlı bir yaşam sürmek zorunda kalmış ve özgürlüğü engellenmiştir. Bu nedenle kadının aile içindeki ve toplumdaki statüsünün, iş hayatına katılmakla iyileştirilebileceğine inanılmıştır. Dolayısıyla bilhassa zanaat, ticaret ve resmi kurumlarda memurelik gibi işlerle maişetini elde eden kadınlar, erkeklerin tahakkümünden, hor görmesinden kurtularak özgür birey olma hakkına kavuşacaklardır.

Geleneksel düzende fitraten güçsüz ve kifayetsiz sayılan kadına erkeklere tanıyan hak ve hukuk eşit olarak sunulursa kadınların her işi layıkıyla yapacakları belirtilmiştir. Kadınların her mesleği başarıyla icra etmesi, erkeklerin endişelenmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan kadının sokaklarda amele, resmi kurumlarda memure ve devletin yönetiminde milletvekili olarak vazifelendirilmesi, esasında kadının çalışmasına ihtiyaç duyulması yüzünden olmakla birlikte kadının en doğal hakkıdır. Bu nedenle kadının sosyal hayata katılımının, hiçbir kuvvet tarafından önlenemeyeceği düşüncesi savunulmuştur. Kadın yazarlar, kadının toplumun gözünde “vatandaş” olma hakkına gerçek anlamda kavuşabilmesini, kamusal alanda çalışmasına ve buradaki başarısına bağlamışlardır. Artan sanayileşme hamleleriyle beraber fabrika ve türlü iş alanlarında istihdam edilen kadın sayısında yaşanan artış, kadının da ekonomik sistemin yükünü erkeklerle paylaştığının işaretidir. Artık bundan sonra elde ettiği “hür vatandaş” hüviyetiyle kadınlar, aylıkları ve iş

saatleri hususunda erkeklerle eşit hak talebinde bulunabilecektir. Fakat kadınların, üretim sahasında el becerileri ve çabukluklarıyla dikkat çekmelerine karşın erkeklerle tahsis edilen yerlerde çalışmaları, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı açısından hoş görülmemiştir. Bununla birlikte Cumhuriyet döneminde gerçekleşen demokratik reformlar ve düzenlemelere bağlı olarak kadın-erkek arasındaki cinsiyet farkı eskiye oranla kaldırılmış ve bu sayede kadınların daha çok hak elde etmesinin önü açılmıştır.

Son olarak bahsi geçen yazılar ve kitaplar “kadının çalışması” konusunda feminist açıdan değerlendirildiğinde bir takım saptamalar yapmak mümkündür. Mesela kadın yazarların görüşlerini beyan ederken kafa karışıklığı yaşamaları ve ikilemde kalmaları, tetkik edilen makalelerin en dikkat çeken yönü olarak tespit edilmiştir. Çünkü onlar, bilinçaltılarında yer etmiş patriarkal kodlamaları öylesine özümsemişlerdir ki kadın haklarını müdafaa ederken dahi geleneksel görüşten uzak kalamamışlardır. Hem değişim için savaşmışlar hem de eski kadın algısını korumayı sürdürmüşlerdir. Kadının çalışması mevzusunu “ailenin mutluluğu ve refahını sağlamak”, “vatana millete faydalı olmak” şartlarına bağlamalarının sebebi, eski kadın algının etkisiyle açıklanabilir. Diğer taraftan kız okullarında meslek edindirmeye yönelik dersler konularak iktisadi yönden devlete faydalı olacak fertler yetiştirilmesi amaçlanmış gibi anlaşılabilir da esas müfredatın “ev idaresi”, “çocuk bakımı”, “terzilik”, “mûsiki” gibi dersleri içermesi, gerçekte kadının “özel alan” diye ifade edilen ev işleriyle sorumlu tutulmaya devam edileceğinin işareti olarak yorumlanabilir. Aynı şekilde bu da incelenen kadınlarla ilgili süreli yayınlarında kaleme alınan makalelerin yazarlarının zihinlerinde barındırdıkları cinsiyetçi yaklaşımı ortaya koymaktadır ki bu Liberal Feminizmin de en büyük açmazlarından biri sayılmaktadır. Ataerkil anlayıştan kopamayan kadın yazarların içselleştirdiği bu toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, “kadının çalışması” meselesinde en dikkat çeken husustur.

KAYNAKLAR

- Berktaş, F. (2004). Sivil toplum ve demokrasi konferans yazıları. No: 7.16 Kasım 2020, https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf
- Caporal, B. (1982). *Kemalizmde ve Kemalizm sonrası Türk kadını*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Cici Anne. (17 Haziran 1926). Asri kadın vazifesinas mıdır?. *Resimli Perşembe*. No: 56, 2.
- Cici Anne. (16 Haziran 1927). Ev kadını mı iş kadını mı daha iyi zevcedir?. *Resimli Perşembe*. No: 108, 2.
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil kadın*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayını.
- Demirdirek, A. (2011). *Osmanlı kadınlarının hayat hakkı arayışının bir hikâyesi*. Ankara: Ay İzi Kitap.
- Dinçer, E. (2010). Osmanlı toplumunda kadınların üretime katkıları. *History Studies*. Volume 2/1, 1-22.
- Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devleti'nde kadının statüsü, eğitimi ve çalışma hayatı (1839-1918)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Durakbaşı, A. (drl.). (1989). “Cumhuriyet döneminde modern kadın ve erkek kimliklerinin oluşumu: Kemalist kadın kimliği ve münevver erkekler”. A. Berktaş Hacımırzaoğlu (der.). *75 yılda kadınlar ve erkekler* (s. 29-50). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Emine Semiye. (4 Ağustos 1898). Selânik Terakki Mektebi. *Hanımlara Mahsûs Gazete*, 1.

- Emine Semiye. (21 Aralık 1908). Kadın mecmûası muhteremesine Edirne'den. *Kadın*. C. 1. S. 9, 2.
- Emine Semiye. (9 Ekim 1909). Yeni nizam darbeleri. *Yeni Gazete*. S. 404, 2.
- Fatma Aliye. (tarihsiz). Hanım efendiler. *Taksim Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakları*. 9/2 No.lu Belge, 1-3.
- Fatma Aliye. (tarihsiz). *Taksim Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakları*. 9/3 No.lu Belge, 2.
- Fatma Aliye. (tarihsiz). Hanımlar için. *Şehbâl*. S. 8, 146-147.
- Fatma Aliye Hanım. (1892). *Nisvân-ı İslâm*. İstanbul : Maarif Nezâret-i Celilesi. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.
- Fatma Aliye. (31 Ekim 1898). Başlıksız. *Hanımlara Mahsûs Gazete*. S. 184, 1-2.
- Fatma Aliye. (4 Eylül 1909a). İlim ile ceahl. *İnkılâb*. S. 7, 98.
- Fatma Aliye. (13 Eylül 1909b). Terbiye-i içtimâiyye. *Mehâsin*. C.1. S. 10, 738-742.
- Hâlîde Edip Adıvar. (22 Şubat 1938). Genç yazıcılara dair-2. *Yedigün*. S. 259, 9.
- Kadınlar Dünyası. (6 Mayıs 1913a). İctimâî: hürriyet isteriz. *Kadınlar Dünyası*. No: 20, 1.
- Kadınlar Dünyası. (8 Mayıs 1913b). İctimâî: hakkımızı arayalım. *Kadınlar Dünyası*. No: 22, 1.
- Kadınlar Dünyası. (27 Aralık 1913c). En büyük mâniamız. *Kadınlar Dünyası*. No: 122, 2.
- Kaplan, L. (1999). II. Meşrutiyet dönemi osmanlı kadınlarının özgürleşme hareketi. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde. (5, 472-475). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde türk kadını (1839-1923)*. (2. Baskı). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kutlar, M. (2008). *Ulviye Mevlan: Yaşamı ve düşünceleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Lapidus, I. M. (2010). *İslâm toplumları tarihi* (19. Yüzyıldan Günümüze). Y. Aktay, M. Ayyıldızoğlu-Aktay (çev.). (Cilt 2). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Makal, A. (2012). Türkiye'de kadın emeğinin tarihsel kökenleri: 1920-1960. In *Geçmişten günümüze türkîye'de kadın emeği* (s. 38-116). Ahmet Makal ve Gülay Toksöz (Eds.). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Nezihe Muhiddin. (1 Şubat 1926a). Tenkidler ve cevaplar. *Türk Kadın Yolu*. S. 14, 2.
- Nezihe Muhiddin. (1 Ekim 1926b). Türk kadınlığı ve iktisâdiyatımız. *Türk Kadın Yolu*. C. 1. S. 20, 2.
- Nezihe Muhiddin. (1931). *Türk kadını*. İstanbul: İstanbul Numûne Matbaası.
- Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı toplumunda aile*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sabiha Zekerîya. (18 Eylül 1919). Kadın sahîfesi: kadınlara çalışma hakkı. *Büyük Mecmûa*. No: 11, 170-171.
- Sabiha Zekerîya. (5 Haziran 1924). Hükûmete, millete, hayata karşı isyankâr dullar. *Resimli Ay*. No: 5, 19.
- Sancar, S. (2014). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti: erkekler devlet, kadınlar aile kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, E. (2018). Geçmişten günümüze kadın süreli yayınlarına karşılaştırmalı bir yaklaşım. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies*. S. 16, 86-105.
- Şükûfe Nihal Başar. (27 Aralık 1948a). Erkeğin evdeki vazîfeleri. *Kadın Gazetesi*. S. 96, 3.
- Şükûfe Nihal Başar. (15 Mart 1948b). Bir duruşma. *Kadın Gazetesi*, S. 55, 3.
- Şükûfe Nihal Başar. (2 Ocak 1950). Köylü kız kardeş. *Kadın Gazetesi*. S.149, 7.
- Toprak, Z. (1992). II. Meşrutiyet döneminde devlet, aile ve feminizm. In *Sosyo kültürel değişme sürecinde Türk ailesi* (s.228-237). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Toprak, Z. (1998). Sabiha Sertel ve Türk feminizmi. *Toplumsal Tarih Dergisi*. C. 8, S. 51.
- Ulviye Mevlan. (15 Mayıs 1913). Lüzûm-i ittihad teşrik-i mesâi. *Kadınlar Dünyası*. No: 29, 1.
- Ulviye Mevlan. (16 Ocak 1915). Hayat-ı cemiyette kadın. *Kadınlar Dünyası*. No: 159, 2.
- Ulviye Mevlan. (22 Mart 1918a). Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*. No: 166, 2.
- Ulviye Mevlan. (6 Nisan 1918b). Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*. No: 168, 2.
- Ulviye Mevlan. (4 Mayıs 1918c). Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*. No: 172, 2.
- Ulviye Mevlan. (1 Haziran 1918d). Düşünüyorum. *Kadınlar Dünyası*. No: 176, 2.
- Ulviye Mevlan. (19 Şubat 1921). Kadınlar iş bekliyor. *Kadınlar Dünyası*. No:157, 2.
- Vakit Gazetesi. (8 Şubat 1918). Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nden, 2.
- Yaraman, A. (2001). *Resmî tarihten kadın tarihine elinin hamuruyla özgürlük*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

WORKING LIFE OF WOMEN FROM THE PENS OF OTTOMAN WOMEN WRITERS: DISCOURSES, DEMANDS

EXTENDED ABSTRACT:

Research Problem: The aim of this study is to analyze the articles of Nezihe Muhiddin, Fatma Aliye, Şükûfe Nihal, Emine Semiye, Sabiha Sertel, Halide Edip, and Ulviye Mevlan in women's magazines between 1890 and 1950 on Ottoman/Turkish women's right to work.

Research Questions: The research questions raised in line with the purpose determined within the scope of the study will be as follows:

- 1- What is the imagination of women in the minds of women writers?
- 2- What is the place of work in women's emancipation according to women writers?
- 3- What are the similar/different points in the views of Ottoman women writers about women's work?

Literature Review: Since the texts of women writers in women's magazines will be used as the primary source, these materials were accessed from the periodicals section of the İstanbul Kadın Eserleri Library, and İstanbul Beyazıt State Library. In addition to primary sources, secondary sources such as books, articles, and biographies of women writers who have articles in women's magazines, including domestic, and foreign supplementary literature, were also used.

It has been seen that Nezihe Muhiddin, Fatma Aliye, Şükûfe Nihal, Emine Semiye, Sabiha Sertel, Halide Edip, and Ulviye Mevlan have not been discussed together in the literature before. From this point of view, the study has a unique value. On the other hand, since most of the studies on "women's work" are handled through a single women's magazine or a single woman author without using the comparison technique, it is seen that the approach to the subject takes place within a narrow framework. In this context, Serpil Sancar has associated the subject with the concept of "nationalism". According to her, terms such as imaginary / fictional "nation", "homeland", "nationalism" were needed to build a society consisting of people who came together under the umbrella of common values. While constructing the discourse of nationalism, gender roles were introduced; the country has been likened to a family under the authority of the male race. The role of women in this imaginary structuring is to be the mother of the nation. With such sexist coding, women were limited to the home, and isolated from the public sphere (San-

car, 2014: 54-65). On the other hand it was believed by the Ottoman male intellectuals that the reason for the backwardness of the Ottoman Empire was women. In order to improve this trend, it was desired to build an educated, modern woman working in the public sphere (Kandiyoti, 2007; Sancar, 2014). However, the fact that Kandiyoti, and Sancar did not mention women intellectuals among those who are trying to take women's place in social life has been an approach that ignores the historical visibility of women. In contrast to this objectifying approach, studies emphasizing the role of women as actors in history draw attention. In this context, the most remarkable work belongs to Serpil Çakır, who reveals the struggle of women through the articles in the *Kadınlar Dünyası* magazine (Çakır, 1996). The argument that all the rights granted to women under the republican regime were granted without the active initiative of women is equivalent to ignoring women's labor. According to the author, women are the maker, and subject of history (Çakır, 1990). Demirdirek is another writer who opposes, and criticizes the mentality that sees it as improbable for Ottoman/Turkish women to demand their rights. She emphasized that women took an active part in history, and made demands, and discourses in order to obtain the social status they deserve (Demirdirek, 2011).

Methodology: In this research, the document analysis technique, which is included in the qualitative research method, was used. Thanks to this technique, within the framework of the research questions, the main themes that women writers built their views on, and the similarities/differences in their discourses were examined.

It has been cited from 29 articles by 7 women writers: Nezihe Muhiddin, Fatma Aliye, Şükûfe Nihal, Emine Semiye, Sabiha Sertel, Halide Edip, and Ulviye Mevlan. These articles are 12 in total, and have been published in *Hanımlara Mahsûs Gazete*, *Türk Kadın Yolu*, *Mehâsin*, *Şehbal*, *Büyük Mecmûa*, *Kadınlar Dünyası*, *Kadın*, *İnkılâb*, *Yeni Gazete*, *Yedigün*, *Resimli Perşembe*, *Resimli Ay*. In addition, Nezihe Muhiddin's book *Türk Kadını*, and Fatma Aliye Hanım's book *Nisvân-ı İslam* was also used. Since the texts of women writers in women's magazines will be used as the primary source, these materials were accessed from the periodicals section of the *İstanbul Kadın Eserleri Library*, and *İstanbul Beyazıt State Library*. In this context, the texts that are thought to belong to the aforementioned authors related to the "Ottoman women's work" between the years 1890-1950 were selected. The original language of these texts is Ottoman Turkish, and before proceeding to the data analysis stage, these documents were transcribed from Ottoman Turkish to today's Turkish. In the data analysis, the articles written by the women writers to be examined on the work of women were evaluated. In this way, the ideas of women writers could be categorized. In addition to primary sources, secondary sources such as books, articles, and biographies of women writers who have articles in women's magazines, including domestic, and foreign additional literature, were also used.

Results and Conclusions: Women writers imagined a woman profile that is modern but loyal to her core values, useful to her country, helpful to her husband, and devoted to her family. For this reason, they focused on the themes of "being a good wife by sharing the life burden of her husband", "to ensure the happiness and welfare of the family", "to have to", "to serve the development of the country by building a producer woman model from a parasitic consumer woman", and "to become free by gaining economic independence". The most important issue that draws attention in the articles examined is the mental confusion, and dilemmas experienced by women writers in their demands, and discourses. Because they could not go out of the patriarchal understanding due to the patriarchal coding in their subconscious, they continued to preserve the old woman perception.

Keywords: *Women writers, women's movement, women's work, women's magazines.*

